

УДК 346.62; 336.7(477):06.012

Крістіна Возняковська,

канд. юрид. наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЩОДО ПРОБЛЕМ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УМОВАХ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ РЕФОРМ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена аналізу проблемних аспектів капіталізації банківських установ на сучасному етапі економіко-правових реформ в Україні, нормативних вимог до статутного капіталу банків, засобів державного сприяння капіталізації і реорганізації (реструктуризації) банків, а також формулюванню висновків і пропозицій, спрямованих на вдосконалення банківського законодавства у зазначеній сфері.

Ключові слова: капіталізація банківських установ, вимоги Національного банку України, реорганізація банків, реструктуризація банків, державне регулювання банківської діяльності.

Постановка проблеми. Економічні потрясіння в Україні останніх років насамперед проявляються у нестабільності банківської системи. Протягом 2014-2017 років Національним банком України (далі – НБУ) виведено з ринку шляхом визнання неплатоспроможними майже 90 банків. Банківська система України перебуває, по суті, у стані перманентного реформування протягом останніх 10 років, коли державою, передусім, за ініціативою НБУ вживається низка нормативно-правових та контрольно-управлінських заходів із метою побудови певних параметрів банківської діяльності та вирішення питань платоспроможної роботи банківських установ. Серед цих заходів провідне місце зайняли положення, присвячені капіталізації банківських установ, починаючи від нормативного збільшення мінімального статутного капіталу банків і закінчуючи адміністративним впливом на фінансово-кредитні установи, щоб примусити засновників нарощувати капіталовкладення в банківський бізнес.

У цьому контексті важливо на науковому рівні проаналізувати як стан нормативного забезпечення капіталізації банків в Україні, так і результативність наявних правових положень у цій сфері на предмет їх відповідності нагальним потребам оздоровлення економіки України.

Стан дослідження і постановка завдань роботи. Питання капіталізації банківських установ розглядалися у вітчизняній науці переважно вченими-економістами, серед яких можна відзначити В. О. Онищенко, С. Б. Манжос, Р. І. Тиркало, В. В. Коваленко, В. І. Міщенко тощо. Серед юридичних досліджень можна відзначити наукові роботи правників-фінансистів та окремих господарників, серед яких виділяються Л. К. Воронова, Т. А. Латковська, О. П. Подцерковний та деякі інші. Разом із тим на сучасному етапі розвитку банківського регулювання відповідні дослідження не лише

потребують актуалізації, але й доповнення положеннями щодо вдосконалення державної економічної політики у сфері капіталізації банківських установ у розрізі сприяння розвитку господарських відносин. Останнє потребує акцентування, позаяк зазвичай акти банківського регулювання не враховують усього розмаїття наслідків їх запровадження для економічної системи загалом.

Вихідним для розуміння відповідної тематики є поняття капіталізації банків. НБУ на своїй офіційній сторінці фактично оприлюднив власну позицію щодо цього поняття, пославшись на низку джерел. Зокрема, відзначається, що капіталізація (capitalization) – 1) збільшення обсягу капіталу банку; 2) сукупна вартість цінних паперів, що обертаються на фондовому ринку країни; 3) сукупна максимальна вартість акцій та облігацій, які може випустити компанія; 4) збільшення вартості банку у зв'язку зі зростанням його ринкової вартості; 5) додавання нарахованої суми відсотків до основної суми депозиту та подальше нарахування доходів на більшу суму; 6) питома вага цінних паперів певного виду в загальній сумі емісії цінних паперів або капіталі компанії – норма капіталізації; 7) додатковий випуск акцій з метою збільшення капіталу або спрямування частини доходів (прибутку, дивідендів) на збільшення капіталу банку; 8) капіталізація прибутку; 9) включення нарахованих і сплачених кредитором відсотків за використані кредити у вартість новостворених активів (будівлі, споруди), а не вирахування цих відсотків із прибутку чи віднесення на собівартість. Метою такої капіталізації є чітке відображення реальної вартості капітальних вкладень у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності [1].

Як видно, поняття капіталізації є багатозначним. Відсутність уніфікованого підходу до нього не сприяє однакоому праворозумінню та правозастосуванню з урахуванням того, що

чинне законодавство України висуває низку вимог до банків у контексті додержання показників капіталізації. Більше того, окрема термінологія нових законів у цій сфері не лише містить оціночні категорії, але й не враховує вимоги правової визначеності як фундаментального принципу верховенства права.

Наприклад, у Законі України «Про банки та банківську діяльність» поняття капіталізації банків прямо не закріплюється. Загальний підхід до цього питання можна виявити лише з того, що це поняття вперше згадується у статті 32 «Порядок формування та збільшення статутного капіталу банку». У відповідних положеннях зазначається, що «формування та капіталізація банку здійснюються шляхом грошових внесків», крім певних випадків, а також вказується на повноваження НБУ у «спрощеній процедурі реєстрації випуску акцій» банку у контексті капіталізації банківських установ. Таким чином, у цих положеннях складно визначити поняття капіталізації, адже воно може бути пов'язане і з формуванням статутного капіталу банку, і з його збільшенням, а також з емісією акцій банку. Разом із тим треба зауважити, що статутний капітал банківської установи не може формуватися за рахунок емісії акцій у разі, коли банківська установка створена, наприклад, у формі кооперативного банку відповідно до Закону України «Про банки та банківську діяльність» (ст. 6 тощо). У цьому разі положення спрощеної процедури виявляються непристосованими до кооперативних банків, у чому можна навіть виявити певні елементи дискримінації.

Побічно обсяг поняття капіталізації впливає з положень Закону (ст. 39) про те, що до виключної компетенції ради банку віднесена така функція, серед інших, як «визначення джерел капіталізації та іншого фінансування банку». Отже, із цього можна зробити висновок, що капіталізація є джерелом фінансування банку, але не єдиним таким джерелом.

Поняття капіталізації межує з таким поняттям, як рекапіталізація, що трапляється у публікаціях та виділяється НБУ [3] у контексті «націоналізації», позаяк ідеться фактично про викуп у державну власність відповідних банківських актів [4]. Хоча за своїм лексичним змістом (від лат. *re* – повторна дія) рекапіталізація – це будь-яке повторне збільшення статутного капіталу господарюючого суб'єкта. Якщо процес капіталізації має два складники – формування та/або збільшення статутного капіталу суб'єкта господарювання, то рекапіталізація стосується лише другої з них.

На тлі такої законодавчої невизначеності у тому числі щодо спрощеної процедури формування статутного капіталу, яке виявляється пристосованим лише щодо банків, створених у формі акціонерного товариства, виглядають явно недосконалими та ускладненими у правозастосуванні положення Закону України № 78-VIII, прийнятого 28 грудня 2014 року, «Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків». Йдеться не лише про відсутність чіткого визначення

поняття капіталізації банків, але й про брак зрозумілих критеріїв відмежування процедур капіталізації від процедур реорганізації та реструктуризації у логіко-структурному і в економіко-змістовому контексті. Зокрема, відсутній логічний зв'язок між капіталізацією та реорганізацією (реструктуризацією). Адже капіталізація банків може бути проведена без реорганізації, а остання лише щодо приєднання та злиття характеризується неодмінним збільшенням активів банку.

У цій сфері можна спостерігати безпрецедентну як для такого вузького питання економічної діяльності, як капіталізація банківських установ та їх реорганізація (реструктуризація), ситуацію множинності актів регулювання та закріплення в законах положень, які не містять чітких механізмів реалізації, але характеризуються значною варіативністю регулюючого впливу державних органів в особі НБУ й інших утворень на організаційно-господарські відносини.

Зокрема, поряд із зазначеним Законом від 28 грудня 2014 року, 23 березня 2017 р. було прийнято ще один акт – Закон України № 1985-VIII «Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків». Вже із назви цього Закону видно, що будь-якого незбігу предмета регулювання із Законом України 78-VIII не існує, позаяк «спрощення» капіталізації та реорганізації є однією з форм «сприяння» таким процесам. Невипадково Головне науково-експертне управління Верховної Ради та Головне юридичне управління Верховної ради України, приймаючи відповідні закони, вказали на істотні вади законодавчої техніки у їх змісті, починаючи від того, що ці закони не містять «чітких критеріїв капіталізації, реструктуризації чи реорганізації банку» [5], закінчуючи тим, що окремі положення законів взагалі не несуть «належного нормативного навантаження» (наприклад, щодо положення статей 1, 4 проекту, в яких ідеться про таке: «інші положення, необхідні для здійснення реорганізації з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом»; «вирішення інших необхідних питань щодо проведення реорганізації»; «рішення загальних зборів банку... є підставою для органів державної влади та інших осіб вчиняти дії») [6].

По суті, закони України № 78-VIII та № 1985-VIII додатково – понад межі, передбачені положеннями законів України «Про банки та банківську діяльність» та «Про Національний банк України», – формують базу повноважень НБУ та інших органів влади з питань, обсяг яких формується самим НБУ. Наприклад, у статті 1 закону застосовуються поняття «показник достатності капіталу першого рівня», «нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу», «базовим та песимістичним макроекономічними сценаріями», «строк, визначений Національним банком України» тощо. Відповідні поняття та показники (строки) закріплюються у підзаконних актах НБУ або встановлюються ним в оперативному порядку, зокрема в *Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні (Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001*

№ 368), в листі НБУ «Про розмір регулятивного капіталу банку» [7] тощо. Тобто йдеться про відсутність у законах про банківську діяльність визначеності на користь повноважень НБУ.

Значною мірою ця практика виглядає неконституційною, адже згідно зі ст. 92 Конституції України засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків встановлюються виключно законами України. Основні правові категорії у сфері банківської діяльності, у тому числі щодо обсягів та строків формування статутних капіталів і визнання платоспроможними банківських установ, відповідно до розумного підходу, слід вважати засадами фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків.

Попри ці вади форми правового опосередкування капіталізації банківських установ, важливо на науково-обґрунтованому рівні як з'ясувати логіко-змістову сутність державної банківської політики у цій сфері, так і запропонувати дієві нормативно-правові вдосконалення, які можуть вирішити наявні у цій сфері проблеми.

Ухвалюючи Закон № 1985-VIII, його автори наголосили на потребах тимчасово, до 1 серпня 2020 року, зменшити строки розгляду документів та оптимізувати процедури капіталізації та реорганізації банків «шляхом приєднання для забезпечення послідовних та узгоджених дій з боку регулюючих органів». Відповідно, одним з елементів спрощення запропоновано «врегулювати питання припинення здійснення банківської діяльності без ліквідації юридичної особи» створенням такого механізму, коли банки, які не можуть виконати вимоги Національного банку України щодо капіталізації, залишили банківський ринок «без навантаження на Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» [8].

Отже, загальною панівною ідеєю законодавчого опосередкування капіталізації банківських установ проголошено механізм організаційних послаблень для банківських установ щодо процедур капіталізації у межах, визначених НБУ. Такий підхід виводить питання капіталізації банківських установ на формальний рівень, оминаючи питання передумов, засад та меж капіталізації банківських установ як такої.

Разом із тим без вирішення питань достатності показників капіталізації банківських установ та їх впливу на можливість здійснення банківської діяльності у платоспроможний спосіб, позбавлений тіншового елемента, не можна розраховувати на формування справедливих та розумних процедурних рамок капіталізації.

Тут треба коротко згадати не лише про поняття капіталізації, але й про умови його запровадження у національну банківську практику.

Обсяг економічних джерел, присвячених питанням капіталізації господарюючих суб'єктів, зокрема підприємств та фінансових установ, майже неосяжний. Здебільшого під капіталізацією розуміють «процес нагромадження капіталу» [9, с. 87]. Не маючи змоги детально обговорювати це питання у роботі, зазначимо, що багатогранність відповідного питання саме й зумовлює необхідність його законодавчого закріплення, чого, на жаль, вітчизняний

законодавець не робить, хоча висуває вагомі вимоги до банків щодо процесів капіталізації.

В узагальненому вигляді з правових позицій капіталізація може бути розглянута як внутрішньогосподарські відносини, спрямовані на формування та збільшення майнових активів суб'єкта господарювання, у тому числі банківської установи у будь-якій формі, у тому числі збільшенням статутного капіталу, нерозподіленістю прибутку, економічною концентрацією.

Засоби державної економіко-правової політики були би більш ефективними і прогнозованими, якщо було б враховано (виходячи, зокрема, й з досвіду провадження українських реформ), що не будь-яка капіталізація є засобом підвищення ефективності діяльності господарюючого суб'єкта, у тому числі банківської установи. А збільшення статутного капіталу банку особливо не виконує такої функції за невиконаності першозначних умов економічних показників діяльності та «чистоти» активів такого суб'єкта.

Цей висновок впливає з такого.

Вимоги щодо розміру абсолютних показників капіталу банківських установ змінювалися у вітчизняному законодавстві багаторазово.

Останнє суттєве підвищення вимог до мінімального розміру статутного капіталу банків було здійснене Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи» від 04.07.2014 № 1586-VII, що стосується новостворених банків. А діючі банки згідно з Прикінцевими та перехідними положеннями Закону було зобов'язано виконати вимоги закону щодо розміру статутного капіталу відповідно до вимог вищевказаного Закону протягом десяти років згідно з розробленим НБУ поетапним планом.

Разом із тим усі ці заходи не допомогли врятувати потужні банківські установи, такі як ПАТ «Фінанси та Кредит», ПАТ «Платинум Банк», нарешті, Приватбанк (якого врятувала лише націоналізація) та збанкрутілі у попередній періоді банки «Україна», «Надра» «Родовід Банк», «Укрпромбанк», «Київ» «Укргазбанк». Це вказує на те, що мінімальний статутний капітал як показник платоспроможності банків не виконує покладеної на нього функції.

Заради об'єктивності треба згадати, що промарність очікувань результативності посилення вимог до мінімального статутного капіталу банківських установ попереджали науковці-господарники у період, коли розпочиналася кампанія з нормативного збільшення вимог до статутних капіталів банків. Зокрема, О. П. Подцерковний заперечував позитивність абсолютізації такої форми підтримання банківської системи, як збільшення статутних капіталів банків у абсолютних величинах, а також обґрунтовано доводив, що «не розмір статутного капіталу, а наявність резервів та покриття кредитів, належний рівень співвідношення регулятивного капіталу та зважених до ризику активів, додержання показників ліквідності, контроль ризиків та додержання інших економічних нормативів діяльності забезпечують стабільну та ефективну

роботу банків і виконання ними зобов'язань перед кредиторами» [10].

Щодо реформування банківської системи Казахстану міжнародні експерти також наголосили на тому, що підвищення вимог до розміру капіталу не є «універсальним рішенням, яке забезпечить укріплення банківського сектору», зважаючи на пов'язаних осіб, вимоги до резервування, слабку незалежність регулятора тощо [11].

Можливо, якщо б законодавці та управлінці НБУ дослухалися б до цих висновків, багатьох проблем у вітчизняній банківській системі вдалося б уникнути. Правове регулювання капіталізації банківських установ не повинно стосуватися абсолютних величин розміру статутного капіталу до тих пір, доки виконуються відносні показники достатності капіталу.

Крім того, у науковій літературі та у відповідних рішеннях Базельського комітету цілком доведено порочність практики «очищення» банківської системи шляхом усунення з ринку «проблемних» банків з урахуванням потенціалу первісного застосування механізмів «очищення» балансів банків від проблемних активів. Лише коли перспектива неплатоспроможності банку є невідворотною, слід застосувати повний спектр доступних стратегій, але не обмежуючись ними: злиття або поглинання (merger & acquisition); передача акцій або майна (тобто активів і зобов'язань, у тому числі депозитів) покупцеві приватного сектору (purchase & assumption); передача акцій або майна та вкладів до брідж-банку (bridge-bank); конвертація депозитів в акції фінансової установи або переоформлення вкладів у спеціальний субординований кредит на поповнення капіталу (bail-in); призначення адміністратора, який бере на себе контроль і управління банком з метою відновлення платоспроможності банку або частини його бізнесу; ліквідація банку з виплатою коштів застрахованим вкладникам або переведення їх рахунків, а потім згорання діяльності банку і продаж його активів [12, с. 46; 13, с. 108-109].

Не можна ігнорувати й висновки економістів про межі й ризики нормативного втручання у процеси капіталізації з урахуванням наявності «істотних розбіжностей між ринковою капіталізацією банку і розміром капіталу, розрахованого за вимогами регулятора, може свідчити про наявність певних проблем у діяльності банку, які не враховані регулятором, але про які відомо ринковим суб'єктам» [14, с. 63].

Висновки

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що процедурні сприяння капіталізації банків та банківської системи загалом потребують поділу на два рівні – рівень прогнозованого вдосконалення та рівень усунення проблемних аспектів платоспроможності у тому числі у контексті капіталізації. Ці процедури не можуть бути однаковими, однак не можна називати спрощеним відповідний порядок відновлення платоспроможності банку – це має бути особливий порядок. Адже «спрощення» передбачає виключен-

ня певних складних організаційних моментів збільшення статутного капіталу та показників діяльності банку. За умови виявлення елементів неплатоспроможності, коли у процес втручається НБУ зі спеціальними дозволами, вимогами, строками та іншими розпорядчими засобами, відповідні відносини «спрощеними» бути за визначенням не можуть. Мета відповідних процедур має полягати не в усуненні певних процедурних ланок, притаманних спрощенню будь-якої організаційної процедури, а в запровадженні спеціальних «м'яких» та «обережних» заходів стимулу з боку НБУ, які заохотили б засновників та менеджерів банківської установи до гнучкого усунення показників та проявів діяльності, що призводять до зниження рівня стабільності роботи банківської установи чи порушення нормативів НБУ. Намагання повною мірою врегулювати ці відносини на рівні закону чи постанов НБУ приречене на невдачу, тому що багато в чому залежить від економічної ситуації, кадрового та фінансового потенціалу банківської установи, менеджменту НБУ тощо. Лише у разі розуміння цих меж правового впливу на рівень капіталізації банківських установ можна розраховувати на позитивні економіко-правові результати у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Капіталізація: глосарій банківських термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123360
2. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / под общ. ред. А.Г. Грязновой. – М.: Финансы и статистика, 2002. – С. 391.
3. Рекапіталізація: Глосарій банківської термінології // Офіційне інтернет-представництво НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123597
4. Про затвердження Порядку участі держави у капіталізації банків : Постанова КМУ від 04.11.2008 № 960 (втратила чинність) // Офіційний вісник України. – 2008. – № 85. – С. 285.
5. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект Закону України «Про заходи щодо сприяння капіталізації та реструктуризації банків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=53057&pf35401=321278>
6. Зауваження Головного юридичного управління Верховної Ради України до проекту Закону України «Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=53057&pf35401=322739>
7. Про розмір регулятивного капіталу банку : Лист НБУ від 14.10.2008 № 47-412/1061-13829 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1382500-08>
8. Пояснювальна записка до Проекту Закону про спрощення процедур капіталізації та реорганізації банків № 6010 від 01.02.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=61037&pf35401=413762>

9. Пронько Л.М. Сутність капіталізації, її види та напрями здійснення / Л.М. Пронько // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2011. – № 2 (53). – С. 84-88 – (Серія : Економічні науки).

10. Подчерковний О.П. Про проблеми підсилення адміністративного тиску у банківській системі / О.П. Подчерковний // Сучасні технології управління підприємством та можливості використання інформаційних систем: стан, проблеми, перспективи : матеріали 6-ої міжн. наук.-практ. конференції (31 березня – 1 квітня 2011 р.). – Одеса, ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2011. – С. 297–299.

11. Повышение минимального уровня капитала не спасет банки Казахстана [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://lsm.kz/>

povyshenie-minimalnogo-urovnya-kapitala-ne-spaset-banki-kazahstana

12. Guidelines for identifying and dealing with weak banks. The Basel Committee on Banking Supervision, July 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/bcbs/publ/d330.pdf>

13. Гаркавенко В.І. «Очищення» банківського сектору в Україні: ціна для суспільства та держави / В.І. Гаркавенко, Ю.І. Шаповал // Український соціум. – 2017. – № 1(60) – С. 108–123.

14. Рожкова К. І. Оцінка капіталізації банків в умовах асиметричної інформації: переваги і недоліки існуючих підходів / К. І. Рожкова // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 1. – С. 55–64.

Статья посвящена анализу проблемных аспектов капитализации банковских учреждений на современном этапе экономико-правовых реформ, нормативных требований к уставному капиталу банков, средствам государственного содействия капитализации и реорганизации (реструктуризации) банков, а также формулировке выводов и предложений, направленных на совершенствование банковского законодательства в указанной сфере.

Ключевые слова: капитализация банковских учреждений, требования Национального банка Украины, реорганизация банков, реструктуризация банков, государственное регулирование банковской деятельности.

In the article are considered the problems of problematic aspects of the capitalization of banking institutions at the present stage of economic and legal reforms in Ukraine, regulatory requirements to the authorized capital of banks, state measures for promotion of capitalization and reorganization (restructuring) of banks, as well as the formulation of conclusions and recommendations aimed at improving the bank law in this area.

Key words: capitalization of banking institutions, requirements of the National Bank of Ukraine, reorganization of banks, bank restructuring, state regulation of banking activities

